

**Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка**

Меженська Олена Володимирівна

УДК 323.27

ДЕРЖАВНИЙ ПЕРЕВОРОТ ЯК ПОЛІТИЧНЕ ЯВИЩЕ

23.00.02 – політичні інститути та процеси

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політичних наук філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, МОН України.

- Науковий керівник доктор політичних наук, професор
Салтовський Олександр Іванович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри політичних наук.
- Офіційні опоненти: доктор політичних наук,
старший науковий співробітник,
Розумний Максим Миколайович,
Національний інститут стратегічних
досліджень, керівник Центру досліджень
проблем Російської Федерації;
- кандидат політичних наук
Дацюк Андрій Васильович,
Національна академія державного
управління при Президентові України,
доцент кафедри глобалістики,
євроінтеграції та управління
національною безпекою.

Захист відбудеться 27 лютого 2017 р. о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.41 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою 01601, Київ, вул. Володимирська, 60 кім.330.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені М. О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, Київ, вул. Володимирська, 58, зал №12.

Автореферат розісланий 26 січня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Постригань Г.Ф.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Політичне життя суспільства, зокрема і українського, визначається складністю та неоднозначністю процесів, які позначаються загостренням суперечностей, політичними конфліктами та активізацією боротьби за владу, яка є засобом панування у суспільстві.

Не зважаючи на те, що у сучасному арсеналі суб'єктів політики наявні різні технології і практики ненасильницьких й конституційних способів захоплення влади, державний переворот, який відбувається з порушенням конституційних норм та принципів й супроводжується застосуванням сили або прямою загрозою насилля, залишається домінуючим способом боротьби політичних сил, що не здатні отримати владу легітимним шляхом.

Державний переворот, зазвичай сприймається як пейоративна політична подія, як злочин проти основ державності, наслідки якого призупиняють або відкидають у часі перспективи економічного та соціального розвитку суспільства, несуть загрозу національній безпеці й можуть призвести до втрати суверенності.

Як спосіб боротьби за владу, державний переворот, його передумови, мотиви організаторів та їх склад, засоби боротьби й наслідки еволюціонують разом із розвитком суспільства та його вимогами, конкретизуються, трансформуються в залежності від соціально-політичних та історичних обставин.

Термін «державний переворот», що застосовується до оцінки політичних подій у суспільстві, залишається одним із поширених і неоднозначно вживаних у науковій літературі та поза нею, а тому є одним із найбільш дискусійних питань у сфері політики.

Ступінь дослідження теми в філософсько-політичній науці явно дисонує з рівнем її важливості для розуміння процесів суспільно-політичних трансформацій. На сьогодні в українській політичній науці відсутні спеціальні дослідження, в яких розглядалася б проблема державного перевороту як політичного явища, що є складовою зумовленого конфліктного політичного процесу та призводить до політичних змін.

Масштаби та різноманітність технологій боротьби за владу, що набувають нових форм й виходять на міждержавний рівень, привертають увагу сучасних закордонних та вітчизняних дослідників до проблем неконституційної зміни влади, в тому числі й в Україні, що і підтверджує актуальність дослідження.

Українська політична наука потребує власного концептуального, історико-політичного та порівняльного осмислення державного перевороту як політичного явища та спонукає до необхідності реінтернації феномену державного перевороту, перегляду змісту даного поняття та меж його застосування.

Зазначені фактори визначають актуальність проблеми, необхідність пошуку нових способів осмислення, науково-теоретичного аналізу явища державного перевороту в політиці, наслідки якого визначають особливості подальшого функціонування держави та суспільства, що і зумовило вибір теми дисертаційного дослідження, його мету, цілі, задачі, а також логіку викладення матеріалу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світоглядних процесів глобалізації» та науково-дослідної теми філософського факультету №11БФ041-01 «Філософсько-світоглядні та політологічні аспекти гуманітарного розвитку сучасного суспільства».

Метою дослідження є розкриття особливостей державного перевороту як політичного явища. Реалізація поставленої мети зумовлює необхідність вирішення наступних задач:

- визначити сучасний стан вивчення явища державного перевороту у політичній науці, розкрити та систематизувати концептуальні підходи, еволюцію поглядів представників світової політичної думки до розуміння сутності державного перевороту;
- виявити категоріально-поняттєвий апарат дослідження явища державного перевороту, з'ясувати та розкрити їх зміст і, на підставі цього, запропонувати уточнене поняття «державного перевороту»;
- визначити, на основі узагальнення та синтезу існуючих в науці підходів, передумови державного перевороту, його політичну природу та основні риси, виокремити та розкрити його специфічні ознаки, що відрізняють його від інших прототипічних форм політичної боротьби;
- систематизувати наявні в науці підходи до оцінки наслідків державних переворотів, розширити та уточнити їх зміст із урахуванням особливостей розвитку сучасного суспільства;
- структурувати розроблені раніше типології державних переворотів та на основі їх синтезу запропонувати нову об'єднану типологію з урахуванням більш широкого спектру критеріїв;
- розкрити особливості державного перевороту як різновиду політичного конфлікту, що є невід'ємним елементом політичного процесу;
- виявити політико-правові аспекти державного перевороту як способу вирішення політичного конфлікту.

Об'єктом дослідження є державний переворот як спосіб захоплення державної влади.

Предметом дослідження є визначення сутності та особливостей державного перевороту як політичного явища, його специфічних ознак, закономірностей здійснення і впливу на політичні процеси у сучасному суспільстві.

Методи дослідження. Дисертаційну роботу виконано на засадах комплексного міждисциплінарного підходу. Під час дослідження, поряд із загальнонауковими методами (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, порівняння, аналогії та узагальнення) були використані також наступні методи та підходи: *компаративістський* – дозволив дослідити різноманітні підходи до дослідження феномена державного перевороту, специфіку їх передумов та технологій здійснення на різних етапах розвитку суспільства; *структурний та процедурний* підходи дали змогу проаналізувати передумови, мотиви і специфіку державного перевороту; *прототипічний* підхід допоміг вирізнити державний переворот серед інших

неконституційних, насильницьких форм боротьби за владу та їх прототипів; *історико-логічний* метод дав можливість простежити розвиток досліджуваного об'єкту у часі; *методи статистичного* дослідження дозволили проаналізувати та інтерпретувати кількісні показники, які були представлені у доповідях проєктів «Політія IV» (Polity IV) та «Барометр конфліктів Гейдельбергського інституту» та досліджень Всесвітнього банку розвитку; використання *системного* методу розширило предметне поле дослідження, допомогло сформувати цілісну систему властивостей, джерел, чинників і механізмів здійснення державного перевороту, що дало можливість розкрити особливості державного перевороту як специфічного політичного явища.

Емпірична база дослідження складається з численних відкритих аналітичних джерел: офіційних нормативних документів, публікацій у ЗМІ, заяв політиків та вищих посадових осіб, науково-аналітичних публікацій, даних експертних і соціологічних досліджень, законодавчих актів.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертаційна робота є одним з перших цілісних досліджень проблеми державного перевороту, у вітчизняній політичній науці, в якому вперше систематизовано теоретичний і фактографічний матеріал, узагальнено концептуальні положення з теми дисертації.

Результати дослідження, що відображають наукову новизну та виносяться на захист:

- вперше у вітчизняній політичній науці, комплексно проаналізовано та систематизовано концептуальні підходи і погляди представників політичної думки щодо державного перевороту як політичного явища, пов'язаного із проблемами зміни влади. Визначено, що еволюція поглядів до сутності незаконної зміни влади пройшла шлях від міфологічного до раціонально-логічного, від релігійних доктрин до ідеологічно пояснення процесів зміни влади, до розуміння його як способу вирішення певних суспільно-політичних проблем, специфіка якого полягає у кардинальній зміні влади із застосуванням будь-яких засобів та набули форми теорії й ознак цілісності і системності. Політична природа державного перевороту розкривається дослідниками з позицій структурно-функціонального, моралістичного, нормативного, антропологічного, системного, компаративіського, біхевіористського, інституціонального підходів;

- уточнено зміст базових категорій, що поглиблюють розуміння явища державного перевороту та пояснюють його сутність; запропоновано авторське визначення державного перевороту – як неконституційного способу захоплення чинної влади в державі, яке здійснюється із застосуванням силових методів або погрозою застосування насилля, організованою групою осіб з метою зміни владної структури, політичного режиму чи політичної системи в цілому в інтересах соціально значущого сегменту політики;

- вперше узагальнено об'єктивні та суб'єктивні, ендогенні та екзогенні передумови державного перевороту, особливості його політичної природи (мотиви, організатори й учасники, характер і спрямованість) та тактики, доповнено їх перелік, розширено та поглиблено зміст кожного із урахуванням історичного досвіду і особливостей сучасного суспільства. Виокремлено та уточнено специфічні

ознаки державного перевороту, які відрізняють його від таких прототипічних форм боротьби за владу як повстання, бунт, заколот, змова, революція;

- на новому науковому рівні здійснено систематизацію наслідків державних переворотів, які мали місце в політичній історії, що дало можливість об'єднати їх у групи відповідно: до сфер впливу (політичні, соціальні, економічні, демографічні, гуманітарні); за характером – прогнозовані (передбачувані) і не прогнозовані (непередбачувані), позитивні (стабілізуючі) та деструктивні (дезінтегруючі). Набуло подальшого розвитку дослідження олігархізації влади, корупції всіх рівнів влади та криміналізації політики як передумов та наслідків сучасних державних переворотів, що несуть загрозу національній безпеці та ведуть до десуверенізації;

- удосконалено підходи до визначення критеріїв типологізації державних переворотів та запропоновано нову комплексну їх типологію: за специфікою використання правових процедур – поза правові та антиконституційні; за характером і ступенем організованості – професійно підготовлені й добре керовані та анархічні; за фактичним результатом – успішні та не успішні; за ступенем змін – часткові та повні; за глибиною змін – особистісні, політико-орієнтаційні, політико-режимні; за історичною значущістю – прогресивні, реакційні та консервативні; за засобами боротьби – не мирні (збройні) та мирні; за джерелом (каталізатором) державного перевороту – «двірцеві перевороти», «урядові», олігархічно-кланові перевороти (представники фінансових корпорацій, олігархічні клани) та військові перевороти; за кількістю та складом учасників перевороту – «переворот з верху» (досить обмежене, коло осіб, переважно із людей що мають певне відношення до сфери владних відносин із складу правлячої верхівки) та «переворот з низу» (незначна кількість учасників із представників збройних сил, спецслужб); за ступенем застосування насильства та кількістю жертв – перевороти без застосування відкритого насилля, перевороти із застосуванням опосередкованого насилля, та перевороти із значним рівнем застосування насилля; за ступенем сприйняття громадськістю та населенням, а також іншими країнами – легітимні та нелегітимні; за загальними соціально-економічними та іншими комплексними суспільними наслідками – конструктивні (стабілізуючі) та деструктивні; за зовнішньополітичним фактором – локальні та геополітичні. Встановлено, що чіткої межі між типами державного перевороту не має, і вони можуть нівелювати у процесі як здійснення так і за наслідками у короткостроковій та довгостроковій перспективі;

- поглиблено аналіз державного перевороту як різновиду політичного конфлікту. Обґрунтовано, що державний переворот як і політичний конфлікт є елементом зумовленого політичного процесу, наслідки якого надають певну векторну спрямованість розвитку політичної системи (повної або часткової трансформації) суспільства та можуть призвести до її дисфункціональності або кризи суспільства. Як іррегулярний процес зміни влади, державний переворот визначається певним локальним і часовим просторами та виступає своєрідною точкою біфуркації політичного конфлікту (кінцевою або початковою) у політичному циклі конкретного суспільства. Як спосіб вирішення політичного конфлікту державний переворот відноситься до раціонального, колективного,

неструктурованого, добре організованого з обмеженою кількістю учасників політичного насилля, яке спрямоване на радикальну зміну або ліквідацію діючої влади. Як інструментальне насилля, державний переворот переслідує конкретну мету – формування, перерозподіл влади та виступає формою самовираження, засобом боротьби та способом утримання влади політичними силами;

- набуло подальшого розвитку дослідження політико-правових аспектів державного перевороту. Розкрито розуміння державного перевороту як злочину, що здійснюється за попередньою змовою. Аргументовано, що незаконно встановлена в результаті державного перевороту влада, може отримати визнання народу і таким чином стати легітимною. Організатори державного перевороту одразу після його успішного здійснення прагнуть якнайшвидшої легалізації своїх дій, зокрема легалізуючи їх шляхом зміни правового поля країни. І, навпаки, зіткнувшись з неприйняттям декларованої версії легітимності, змовники та організатори державного перевороту застосовують репресії, засоби масового політичного терору, політику геноциду, порушуючи або обмежуючи права людини та громадянина та інші правові норми, визначені та закріплені у чинному законодавстві.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що отримані в дисертації результати можуть бути використані при подальшій розробці проблеми незаконної зміни державної влади в політичній науці та сприяти комплексному вивченню процесів і явищ пов'язаних із нелегітимною зміною влади.

Наукові матеріали можуть бути використані у навчальному процесі у вищих навчальних закладах при викладанні нормативних або факультативних курсів із політології, конфліктології та державного управління.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження обговорено на національних теоретичних і науково-практичних конференціях: III Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (16 травня 2014 р., м. Кіровоград); III Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Науковий діалог «Схід-Захід»» (7 червня 2014 р., м. Кам'янець-Подільський); Міжнародно-наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки філософського факультету» Київського національного університету імені Тараса Шевченка (21-22 квітня 2015 р., м. Київ); Міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки: історія, сучасність, майбутнє» (8 травня 2015 р., м. Київ); Міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки: історія, сучасний стан та перспективи дослідження» (3-4 липня 2015 р., м. Львів); Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів» (13 лютого 2016 р., м. Одеса); III Міжнародна науково-практична конференція «Політологія, філософія, соціологія: контури міждисциплінарного перетину» (15-16 жовтня 2016 р., м. Одеса).

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано шість статей, чотири з яких у фахових виданнях України, дві статті в іноземному науковому виданні з напрямку, з якого підготовлена дисертація, а також у семи тезах доповідей за матеріалами конференцій.

Структура дисертації та її обсяг. Специфіка проблем, що стали об'єктом даного дослідження, їхня різноплановість зумовили загальну логіку і структуру роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації 217 сторінок, у тому числі список використаної літератури 39 сторінок. Список використаної літератури та джерел містить 477 найменування (із них 29 – англійською мовою, 1 – польською мовою)

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **«Вступі»** обґрунтовується актуальність теми дослідження, зазначається його зв'язок з науковими програмами, визначається об'єкт і предмет дослідження, визначається мета і задачі дослідження, обґрунтовується наукова новизна і практичне значення роботи, окреслюється рівень апробації її результатів та структура.

У першому розділі **«Теоретичні засади дослідження державного перевороту»** аналізується ступінь наукової розробленості проблеми державного перевороту у світовій та вітчизняній науковій літературі, висвітлено еволюцію поглядів представників наукової думки на явище державного перевороту та розглянуто концептуальні підходи до його вивчення. Відповідно до мети дослідження визначено та проаналізовано основні наукові категорії які поглиблюють розуміння явища державного перевороту.

Наукові пошуки пов'язані із проблемою завоювання влади, зміни або перерозподілу мають давнє і міцне коріння та розглядаються в рамках досліджень філософії, соціології, історії, конфліктології, спектр яких співвідноситься з проблемами політичних конфліктів, політичної боротьби та насилля.

Першу групу становлять дослідження пов'язані з проблемами суперечностей у суспільстві, між правителями, класами та народами, що є класичними в теорії філософії, історії та політики від Сократа, Платона, Арістотеля, Н. Макіавеллі, Ф. Бекона, Т. Гоббса, Дж. Локка, І. Канта, Г. Гегеля, М. Вебера, К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна, Г. Моски, Г. Спенсера, С. Хантінгтона до С. Ліпсета, П. Штомпки, А. Дегтярьова, Ю. Левади, М. Михальченка, М. Обушного, М. Поповича, О. Ткача, П. Шляхтуна та ін.

Наступну групу представляють роботи з вивчення політичної боротьби, її форм та технологій, що співвідносяться з проблемою державних переворотів, серед яких дослідження зарубіжних та вітчизняних дослідників, зокрема А. Анцупова, А. Шипілова, О. Борща, Н. Далевської, Ю. Петруніна, М. Панова, Т. Семенової, А. Дацюка, Г. Завалько, О. Карповича, А. Манойло, І. Паська І. Побочого, М. Розумного, С. Ростецької та ін.

Державним переворотам, в яких насилля виступає атрибутом, інструментом захоплення і утримання влади приділяється увага в дослідженнях таких фахівців у сфері політичного насилля як Н. Макіавеллі, М. Бакунін, Г. Маркузе, К. Маркс, В. Ленін, М. Вебер, Г. Моска, Г. Спенсер, С. Хантінгтон, А. Боброва, А. Бабієва,

В. Кравченко, О. Коврижних, І. Ліпатов, Б. Мартиненко, О. Піджаков, Ф. Решецький, Ш. Байра тощо.

Значний інтерес для дослідження складають напрацювання фахівців у сфері політичної конфліктології як зарубіжних: Є. Бабосова, А. Дмитрієва, Д. Зеркіна, А. Пірогова, О. Рижова, К. Гаджиєва, А. Глухової, Г. Козирєва так і вітчизняних науковців І. Станкевич, С. Тихонюк, Л. Герасіної, М. Панова та ін., що стали основою дослідження місця та ролі державного перевороту у політичному конфлікті та складають окрему групу наукових джерел.

Вагомий внесок у вивчення причин, передумов, наслідків переворотів здійснили представники історичної науки, які переймалися дослідженням «двірцевих» переворотів (зарубіжні – М. Щербатов, В. Ключевський, А. Вейдемеєр, С. Єшевський, В. Уланов, Х. Манштейн, Г. Вєсьола, М. Згурська та вітчизняні – І. Верба, Н. Цихмістро), державного перевороту 2 грудня 1851 Луї Бонапарта (В. Гюго, К. Маркс, А. Кінглек, Р. Фармонов; А. Смірнов), Жовтневого перевороту 1917 року та перевороту П. Скоропадського (М. Грушевський, В. Винниченко, Д. Дорошенко, В. Андрієвський, П. Христюк, О. Шаповал, І. Мазєпа, Н. Полонська-Василенко, О. Гавриленко, І. Логвиненко, П. Гай-Ніжник, В. Горак, Ю. Терещенко, І. Верба, А. Костюк, Р. Зінкевич, С. Кульчицький та ін.).

Відмічається, що у радянській науці, проблема державного перевороту з середини 1920-х до середини 1980-х рр. не досліджувалася, що пояснюється загальною спрямованістю теоретичних пошуків у бік моделювання майбутнього ідеального суспільства, а відтак питання будь-якої зміни влади було не порушуваним. В дослідженнях даного періоду радянської науки про державний переворот мова йде лише в руслі марксистської теорії класової боротьби та в плані критики вад капіталізму (Т. Семенова). Тоді як, по різні боки «залізної завіси» феномен державного перевороту оцінювався з принципово відмінних як методологічних, так і політичних позицій (К. Маларте, Е. Люттвак, Р. Гурр, Р. О'Кейн, А. Уелс та ін.). Звільнення суспільно-політичної думки від партійного контролю, призвело до бурхливого підйому досліджень насильницьких форм політичної боротьби (М. Петров, О. Глазунов, О. Галустьян)

За останні десятиліття політологами створено певний науковий доробок у новітньому осмисленні саме військового перевороту (М. Требін, А. Бредіхін, Ю. Панічкін, Ф. Мусаєв, О. Дуднік, О. Кругова), путчу (Ю. Сівкіна, Ф. Панкевич, М. Станков, Д. Мутагіров, А. Ковлер), пронунсіаменто, як різновид захоплення влади військовими формуваннями в Іспанії та країнах Латинської Америки (Е. Люттвак, М. Банкович).

На підставі стислого огляду розвитку компаративного та теоретичного аналізу парадигм і підходів до вивчення проблеми державних переворотів, зазначається, що упродовж тривалого часу державний переворот досліджували з позицій структурно-функціонального, моралістичного, нормативного, антропологічного, системного, компаративіського, біхевіористського, інституціонального підходів.

Обґрунтовано, що спроба пояснення та визначення політичної природи явища державного перевороту та інших форм зміни влади перебуває в постійному розвитку та відображає еволюцію наукових інтересів і пошуків. Показано, що особливості

уявлень Стародавнього Сходу виходили з божественного характеру влади як складника світового космічного порядку. Політичні ідеї античності, відійшовши від міфологічного до раціонально-логічного пізнання та пояснення процесів зміни й отримання влади, набули форми теорії та ознак цілісності й системності, які були затребувані самим полісом, як унікальною формою суспільно-політичного життя та філософією антропоцентризму. Релігійний світогляд Середніх віків містив основи християнської політичної доктрини, яка виходила з того, що влада походить від Бога й тому повинна бути підпорядкованою тільки духовній владі. На противагу цьому пізніше з'являється політична ідеологія «макіавеллізму», яка нехтує нормами моралі та права заради досягнення мети. Починаючи з Нового Часу й до сьогодні, державний переворот розглядається як спосіб вирішення певних суспільно-політичних проблем, специфіка якого полягає у кардинальній зміні влади із застосуванням будь-яких засобів.

Аналіз базових понять та категорій, які стосуються розкриття сутності державного перевороту як одного із способів боротьби за владу, дозволяє стверджувати, що категорія «державний переворот» тісно пов'язана з такими складовими політики як влада, політичний конфлікт, політичні інтереси та потреби, політична боротьба, політичне насилля та диференціюється з такими поняттями як бунт, змова, заколот, повстання, революція, військовий переворот (путч, пронунасіаменто). Базові категорії вибудовані у певній ієрархії і субординації відповідно до значущості та теоретичного наповнення сутності. Між поняттями встановлено спільні і відмінні риси, взаємозв'язки які забезпечують цілісність пояснення явища державного перевороту.

Визначено загальнонаукове значення терміну державний переворот та, на підставі цього, запропоновано, уточнене авторське визначення державного перевороту як неконституційного способу захоплення чинної влади в державі, яке здійснюється із застосуванням силових методів або погрозою застосування насилля, організованою групою осіб з метою зміни владної структури, політичного режиму та політичної системи в цілому, в інтересах соціально значущого сегменту політики.

У другому розділі **«Особливості державного перевороту як форми політичної боротьби»** визначено політичну сутність та розкрито основний зміст, визначальні фактори та визначальні особливості державного перевороту, як форми політичної боротьби.

Зазначається, що за змістом державний переворот – це неконституційний спосіб захоплення (узурпація) або зміни влади в державі, який веде до зміни діючого суб'єкта політичної влади (лідера, уряду, персонального складу політичних інститутів) чи політичного режиму або політики держави, але не призводить до корінних змін економічного базису, системи матеріальних цінностей та культурної системи, здійснюється представниками політичної еліти (кількість яких обмежена), що наближені до влади та представляють інтереси певних політичних сил без певної політичної ідеології і не спираються на масовий народний рух. Доводиться, що державний переворот – це не лише політична подія, а й своєрідний індикатор якості функціонування політичної системи та режиму. Державний переворот – ознака деструкції влади, коли будь-який суб'єкт цих відносин орієнтується, перш за все, на

власні інтереси, а не на потреби суспільства, намагаючись розширити сферу особистого впливу і контролю.

Підкреслюється, що державний переворот характеризується особливою взаємодією суб'єктів політики у сфері владних відносин. Виокремлено специфічні процедурні ознаки державного перевороту, це – чітко сплановане та добре організоване, силове захоплення влади, що характеризується застосуванням насилля; таємно організований процес (закритість владно-елітних угруповань, їх ізольованість від населення), який носить раптовий, іррегулярний характер, що здійснюється за відсутності кореляції з настроями та волевиявленням суспільства та характеризується швидкістю захоплення влади, радикальністю протиборчих сторін.

Зазначається, що характер перевороту, його політична спрямованість та наслідки залежать від того, які політичні сили і з якою метою його вчиняють, чий інтереси вони відстоюють, які засоби боротьби обирають.

Обґрунтовано, що державний переворот – це специфічна форма політичної боротьби, наслідки якого стосуються не лише інтересів вузького кола зацікавлених осіб, а й усього суспільства. Виокремлено та систематизовано наслідки державних переворотів, що мали місце в політичній історії, розширено й доповнено їх зміст із урахуванням особливостей розвитку сучасного суспільства. Зауважується, що наслідки державних переворотів визначаються з урахуванням сфери їх впливу (політичні, економічні, демографічні, гуманітарні), характеру (стабілізуючі, деструктивні, дезінтеграційні) та прогнозованості (передбачувані, непередбачувані). Аргументовано, що наслідки державних переворотів мають комплексний характер, зумовлені мотивами їх організаторів та участю в них певних політичних структур та акторів. Запропоновано розглядати та оцінювати наслідки державних переворотів у короткостроковій та довгостроковій перспективі.

Показано, що реконфігурація влади в наслідок державного перевороту, може призвести до розбалансованості системи влади в державі, розінтегрованості політичних еліт, що унеможлиблює здійснення ефективної внутрішньої та зовнішньої політики, до соціально-політичного розшарування суспільства, до зростання рівня корупції та злочинності, до обмеження чи порушення прав людини та громадянина, до втручання інших держав-лідерів у внутрішню політику держави яке проявляється у економічному, організаційному, силовому та інформаційному примусі, що несе загрозу національній безпеці та втраті суверенітету.

Запропоновано комплексну, об'єднану типологію державних переворотів здійснену з урахуванням критеріїв, що базуються на визначених особливостях, мотивах та складі учасників, специфіці здійснення, та причинно-наслідкових історичних і політичних аспектах. Обґрунтовується, що чіткої межі між типами державних переворотів не має, вони можуть нівелювати, переходити з одного типу в інший.

Зазначається, що незважаючи на протиправний характер державних переворотів вони залишаються однією з поширених форм зміни влади в державі в різні часи та в різних країнах і регіонах світу.

Підсумовується, що сутність державного перевороту не змінюється, змінюються лише засоби, технології його здійснення, сценарій проведення, вплив на структуру державної влади.

У третьому розділі «**Державний переворот як різновид політичного конфлікту**» аналізується дослідження політичних конфліктів у роботах представників різних напрямків соціального знання та парадигм політичної науки, на підставі чого зроблено висновок, що активні конфліктологічні дослідження останніх десятиліть, які здійснювалися вченими багатьох країн, в тому числі й вітчизняними, перетворили поняття політичного конфлікту на один з основних інструментів аналізу політичних процесів.

Виходячи з того, що політичне середовище будь-якої країни є яскравим прикладом протистояння між різними політичними суб'єктами – партіями, блоками, суспільними групами та окремими індивідами – політичний процес тлумачиться дослідниками, зокрема К. Боулдінгом, А. Бентлі, Л. Козером, Д. Рексом, Р. Дарендорфом, як послідовна зміна фаз виникнення, артикуляції і розв'язання політичних конфліктів. Така конфліктна взаємодія політичних суб'єктів, що набуває форми гострої політичної боротьби за пріоритетні політичні важелі впливу на окремі сфери суспільства, може відбуватися у формі державного перевороту.

Доводиться, що державний переворот не є статичним і перманентним станом політичної системи, а є причинно-зумовленим процесом, що призводить до її дисфункціональності та кризи суспільства, а в окремих випадках – до стабілізації.

Констатується, що державний переворот як і політичний конфлікт, є елементом політичного процесу, наслідки якого надають певну векторну спрямованість розвитку політичної системи (повної або часткової трансформації) суспільства. Як гострий конфлікт між соціально-політичними групами, інтереси яких несумісні або суперечать один одному, державний переворот належить до конфліктів з «нульовою сумою».

Визначаються фундаментальні особливості та характерні ознаки, які визначають державний переворот як радикальну форму прояву політичного конфлікту, як спосіб його вирішення, що відбуваються у двох макрополітичних вимірах (між соціально-політичними групами, які, в силу тих чи інших причин, позбавлені влади, але прагнуть її здобути та групами, що на даний момент представляють владу, у середині соціально-політичних груп, наділених владою, але які прагнуть більшого впливу на прийняття рішень, всеосяжного задоволення своїх інтересів).

Аналізуючи моделі опису політичних процесів, що існують в сучасній політичній науці, не можна не помітити, що модель конфліктологічного аналізу політичних процесів органічно поєднується з цілим рядом базових політичних теорій в тому числі й з теорією насилля. Так, державний переворот, як силовий підхід у вирішенні політичного конфлікту використовується коли, за нерівності партнерів сильніша сторона намагається встановити верховенство над слабшою, нав'язати їй свою волю.

Обґрунтовується, що державний переворот належить до колективного неструктурованого, добре організованого з обмеженою кількістю учасників насилля,

яке спрямоване на радикальну зміну або ліквідацію діючої влади та виступає формою самовираження, засобом боротьби та способом утримання влади. Зауважується, що застосування крайніх форм насилля не має концептуальних пояснень, а проявляється лише в практичній площині, коли влада втрачає суспільно-політичну підтримку, та веде до поглиблення конфлікту, до загострення політичної боротьби (революції, громадянські війни), розколу країни, втрати її незалежності, територіальної цілісності та суверенітету .

Акцентується увага на тому, що перехід сучасного політичного насилля в асиметричну площину знизив важливість силових факторів і підвищив роль політико-правових.

Так, політичні сили, що отримали владу в результаті державного перевороту, потребують не лише легітимації, а й легалізації своєї діяльності. Процес становлення нової влади здійснюється в антиконституційний спосіб, що порушує або обмежує права людини та громадянина та інші правові норми визначені та закріплені у суспільстві, а процес її легалізації пов'язаний із зміною правового поля, порушенням прав людини та громадянина що призводить до політико-правових наслідків. Констатується, що з правової точки зору, державний переворот – це злочин, об'єктивною стороною якого є попередня змова його організаторів та учасників про вчинення дій, спрямованих на незаконне отримання влади.

ВИСНОВКИ

Проведене дисертаційне дослідження державного перевороту як політичного явища дозволяє сформулювати наступні висновки:

1. Ступінь дослідження теми в філософсько-політичній науці явно дисонує з рівнем її важливості для розуміння процесів суспільно-політичних трансформацій. Увага науковців переважним чином зосереджена на політичних конфліктах, які виникають з приводу влади, на політичному насиллі, яке постійно супроводжує політичну боротьбу, на політичній боротьбі, на революціях які є більш масштабним процесом, тоді як наукових праць узагальнюючого характеру щодо проблеми державного перевороту в Україні поки що немає. Відповідно, не сформовано єдиного бачення даного явища, відсутній консенсус з приводу причин, мотивів і сутності державного перевороту, його специфіки та особливостей, форм та наслідків.

Еволюція політичної думки стосовно проблеми державних переворотів пройшла шлях від уявлень, які, виходили з божественного характеру влади як складника світового космічного порядку, політичних ідей античності, які відійшовши від міфологічного до раціонально-логічного пізнання та пояснення процесів зміни та отримання влади, набули форми теорії, ознак цілісності й системності, від релігійного пояснення влади та права на неї мислителями Середніх віків, за яким влада походить від Бога й тому повинна бути підпорядкованою тільки духовній владі до політичної ідеології «макіавеллізму», від соціалістичної теорії боротьби за владу, до розуміння того, що державний переворот можна вважати

способом вирішення політичних проблем і засобом задоволення політичних інтересів.

2. Наукові категорії «державна влада», «політична боротьба», «політичне насилля», «політичний конфлікт», «політичні інтереси», «політичні потреби», «державний переворот», «військовий переворот», «хунта», «двірцевий переворот», «бунт», «заколот», «змова», «повстання», «путч», «пронунсіаменто», «революція» є базовими у визначенні змісту і політичної природи явища державного перевороту, та характеризуються певною взаємозалежністю. Запропоновано уточнене визначення поняття «державний переворот» – як неконституційна форма захоплення чинної влади в державі, яка здійснюється із застосуванням силових методів або погрозою застосування насилля, організованою групою осіб з метою зміни владної структури, політичного режиму та політичної системи в цілому, в інтересах соціально значущого сегменту політики.

3. Сутність державного перевороту як форми політичної боротьби полягає в отриманні доступу до прийняття загальнозначущих рішень, за пріоритетність задоволення своїх інтересів та потреб, за вплив у системі політичних відносин, за все те, що становить зміст влади і є домінантою політичного впливу.

Передумови державного перевороту пов'язані із взаємодією політичних і економічних процесів у суспільстві – розподілом влади і багатства між різними групами та окремими особами, а також із процесами, які створюють, підтримують і трансформують політичну систему. Аргументовано, що ендогенні і екзогенні чинники державного перевороту можуть мати як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Зокрема, до ендогенних чинників належать: відсутність діючих законів про порядок зміни влади в державі; політична нестабільність, як неспроможність діючої влади забезпечити реалізацію політичних та економічних прав і свобод громадян, що проявляється у гострій політичній боротьбі за певні політичні позиції у структурі влади; криза складної бюрократичної інфраструктури державного управління, як неузгодженість виконавчої та законодавчої влади щодо повноважень; слабкість позицій правлячих лідерів та дезорганізація системи влади; неефективність діючої влади та режиму; втрата легітимності діючою владою; деспотичний, тиранічний та авторитарний характер правління; слабкість і корумпованість влади всіх рівнів; олігархізація влади та політики; криміналізація політики; релігійні, національні та етнічні конфлікти, дискримінація окремих етнічних груп або меншин; корпоративні інтереси армії та/або індивідуальні інтереси певних політичних акторів. До екзогенних чинників – геополітичні інтереси держав-сусідів, політико-стратегічні умови розвитку держави, економічні та політичні відносини між країнами, підтримка або вигода матеріальна чи військова.

Характер перевороту, його політична спрямованість залежить від того, які політичні сили і з якою метою його вчиняють, і чий інтереси вони відстоюють, від політичного клімату, від політичної активності населення та культурних традицій конкретного державного утворення. Здійснення перевороту – тривалий, складний і кропіткий процес, що потребує чіткої організації та тактики з боку основних політичних акторів.

Специфічними ознаками державного перевороту, які відрізняють його від решти неконституційних форм політичної боротьби у суспільстві, визначено:

- нелегітимний спосіб, з точки зору чинного законодавства, отримання або зміни влади чи режиму;

- не призводить до зміни соціально-економічного устрою держави;

- завжди таємно підготовлена та добре організована боротьба, що характеризується відкритим насиллям, швидкістю та рішучістю у процесі захоплення і встановлення влади;

- державний переворот породжується протиборством політичних лідерів (політичних груп), з приводу устрою державної влади, балансу повноважень у її структурі, за статус і реальні позиції, породжене бажанням зберегти, зміцнити або запропонувати суспільству нову владу в державі. Організаторами та виконавцями виступає обмежене коло осіб, які мають або безпосередній стосунок до влади, або наділені обмеженими владними повноваженнями та користуються певним авторитетом у соціально-політичному середовищі, здатні повести за собою людей та спонукати їх до боротьби (харизматична політична особистість, представники військової еліти чи керівники).

Вказані структурні та процедурні фактори обумовлюють комплекс наслідків державного перевороту.

5. Наслідки державного перевороту доречно об'єднувати в групи, відповідно до сфер їх впливу – політичні, соціальні, економічні, демографічні, гуманітарні. Наслідки державного перевороту можуть бути: прогнозовані (передбачувані) і не прогнозовані (непередбачувані); мати позитивний (стабілізуючий) та деструктивний (дезінтегруючий) характер. Аргументовано, що реконфігурація влади та її дисфункціональність можуть створити умови для загрози національній безпеці та втраті суверенності держави. Наголошено, що негативні наслідки державного перевороту проявляються як у політичній, так і в соціальній сфері життя суспільства. У довгостроковій перспективі, державний переворот може призвести до позитивних наслідків, що проявляються у відновленні політичної стабільності, в інтеграції країни до нового економічного простору, в усвідомленні політичними акторами й значною частиною суспільства своїх корінних інтересів.

6. Запропоновано комплексну, об'єднану з урахуванням особливостей сучасного суспільства типологію державних переворотів:

- за специфікою використання правових процедур – позаправові та антиконституційні;

- за характером і ступенем організованості вони є професійно підготовлені й добре керовані та анархічні;

- за результатом – успішні та неуспішні;

- за політичними наслідками та ступенем змін – часткові (в результаті державного перевороту змінюються окремі суб'єкти державної влади) та повні (в результаті державного перевороту змінюються усі суб'єкти державної влади);

- за глибиною змін – особистісні (персоніфіковані), політико-орієнтаційні, політико-режимні;

- за історичною значущістю – прогресивні, реакційні та консервативні;

за засобами боротьби – не мирні (збройні – військовий переворот, путч, прунунсіаменто) та мирні (конституційні, перевороти наслідуювання);

за ступенем застосування насильства та кількістю жертв – перевороти без застосування відкритого насилля (відсутністю жертв), перевороти із застосуванням опосередкованого насилля (випадкові або одиничні жертви) та перевороти із значним рівнем застосування насилля (із кількістю жертв від 25 до 100 осіб);

за джерелом (каталізатором) державного перевороту – «двірцеві перевороти» або «урядові» (політична еліта, корумповані чиновники), олігархічно-кланові перевороти (представники фінансових корпорацій, олігархічні клани) та військові перевороти (представники армії, силових структур);

за кількістю та складом учасників перевороту – з досить обмеженим, колом осіб, переважно із людей, що мають певний стосунок до сфери владних відносин із складу правлячої верхівки – переворот «з верху»; перевороти з незначною кількістю учасників переважно із представників збройних сил, спецслужб – переворот «з низу»;

за ступенем сприйняття громадськістю та населенням країни, а також іншими країнами – легітимні та нелегітимні;

за загальними соціально-економічними та іншими комплексними суспільними наслідками (щодо головних показників рівня суспільного розвитку та якості життя) – конструктивні (стабілізуючі), деструктивні;

за зовнішньополітичним фактором – локальні та геополітичні.

7. Політичні конфлікти виступають формою взаємодії окремих політичних та державних діячів, політичних партій та інших інститутів, політичних груп, громадських об'єднань, класів, держав, громадських діячів з приводу влади.

Державний переворот, що є одним із ймовірних проявів політичного життя соціуму зумовлюється різноманітністю базових суспільних потреб та інтересів. Явище державного перевороту є складовою політичного процесу, що впливає на вектор розвитку політичної системи суспільства та виступає точками біфуркації у політичному циклі суспільства. Відтак, він виступає як своєрідна модель, завдяки якій можна представити й реконструювати будь-які політичні процеси.

Обґрунтовано, що державний переворот не є ні статичним, ні перманентним станом політичної системи, а виступає як причинно-зумовлений процес, що призводить до її дисфункціональності та кризи суспільства, а в окремих випадках – до стабілізації. Як іррегулярний процес зміни влади, державний переворот залишається конкретним емпіричним фактом політичного життя суспільства, який визначається певним локальним і часовим простором та застосуванням насилля.

Державний переворот належить до колективного неструктурованого, добре організованого з обмеженою кількістю учасників насилля, яке спрямоване на радикальну зміну або ліквідацію діючої влади. Як будь-яке раціональне насилля, державний переворот заснований на силі й авторитеті. Під час державного перевороту можуть застосовуватися як чисто фізичні, психологічні, так і правові засоби насилля. Державний переворот як інструментальне насилля переслідує конкретну мету – перерозподіл або формування нової влади. Він виступає формою самовираження, засобом боротьби та способом утримання влади. Застосування

репресій та терору не має концептуальних пояснень, а проявляється лише в практичній площині, коли влада відчуває відсутність суспільно-політичної підтримки. Застосування таких форм насилля веде лише до поглиблення конфлікту, до загострення політичної боротьби (революції, громадянські війни), розколу країни, втрати її незалежності, територіальної цілісності та суверенітету.

Державні перевороти, як різновид політичного конфлікту виступають рушійною силою перетворень, призводять до серйозних і часто непередбачуваних наслідків (конструктивних, деструктивних, політико-правових), зазвичай викликають опір і осуд широкого загалу суспільства

8. Перехід сучасного політичного насилля в асиметричну площину знизив важливість силових факторів і підвищив роль політико-правових. Політичні сили, що отримали владу в результаті державного перевороту, потребують не лише легітимації, а й легалізації своєї діяльності. Процес становлення нової влади здійснюється в антиконституційний спосіб, що порушує або обмежує права людини і громадянина та інші правові норми, визначені й закріплені у суспільстві, а легалізація пов'язана із зміною правового поля, що призводить до політико-правових наслідків.

Таким чином, результати дослідження, що представленні в рамках даної дисертаційної роботи, формують комплексне уявлення про проблему державного перевороту як форми політичної боротьби, в основі якої лежить суперечливість суб'єктивних політичних інтересів і потреб різноманітних суспільно-політичних груп з приводу зміни влади в державі, характеру її функціонування та розподілу між політичними силами.

Зважаючи на те, що політична боротьба ніколи не обмежується лише системою державної влади, протікає не лише у формальних структурах, а різноманіття політичних сил, що залучаються до неї, створюють додаткові механізми та технології захоплення влади чи зміну балансу владних структур, дана робота не завершує процес наукового дослідження проблеми державного перевороту у політичній боротьбі. Окремі аспекти досліджуваної проблеми, зокрема квазіперевороти, заслуговують на подальший самостійний науковий пошук.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Меженська О. В. Проблема державного перевороту в історії політичної думки / О.Меженська // Гілея: науковий вісник»:збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.:ІПП «Видавництво «Гілея», 2014 – Вип. 82(№3).– С. 430–436.

2. Меженська О. В. Зміст і співвідношення понять державний переворот, військовий переворот та політичний переворот / О. Меженська // Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Вип. 3(107). – 2014.– С.46–53.

3. Mezhenska Olena. Coups as a violent form of political struggle / O.Mezhenska // Evropský politický a právní diskurz. – Praha: Vydavatel: BEROSTA V DRUZSTVO – 2015. – Svazek 2. –2. vydání. – S. 190-197.

4. Меженська О. В. Сучасний стан дослідження проблеми державного перевороту у політичній науці / О. Меженська // «Politicus»: науковий журнал. – Одеса. – Вип. 1 – 2016. – С. 100-103.
5. Меженська О. В. Особливості та визначальні фактори державного перевороту / О. Меженська // «Politicus»: науковий журнал – Одеса. – Вип. 2 – 2016. – С. 98-104.
6. Меженська О. В. Наслідки державного перевороту: минуле та сучасність / О. Меженська // Evropský politický a právní diskurz – Praha: Vydavatel: BEROSTA V DRUZSTVO – 2016. – Svazek 3. –4. vydání. – S. 132-137.
7. Меженська О. В. Державний переворот-ланцюгова реакція в політичному процесі / О. Меженська // Науковий діалог «Схід – Захід». [Матер. III всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю]. (м. Кам'янець-Подільський, 7 червня 2014 р.): у 4-х частинах – Д.: Вид. ТОВ «Інновація», 2014. – Ч.4.– С.40-42
8. Меженська О. В. Державний переворот як механізм зміни влади / О. Меженська // Придніпровські соціально-гуманітарні читання [Матер. III всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю] (м. Кіровоград, 16 травня 2014р.) : у 3-х частинах. – Д.: ТОВ «Інновація», 2014. – ч.2.– С.115-118
9. Меженська О. В. «Державний переворот» та «революція»: проблема розрізнення понять / О. Меженська // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2015» 21-22 квітня 2015р.: [матеріали доповідей та виступів] / ред.кол.: А.Є. Конверський та ін. – К.: Видав.-поліграф. центр «Київський університет», 2015. – Ч. 9. – С.51–54.
10. Меженська О. В. Державний переворот: категорії дослідження проблематики / О. Меженська // Суспільні науки: історія, сучасність, майбутнє: Матеріали міжнарод. науково-практична конференція (м. Київ, Україна. 8 травня 2015) – Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2015 – С.99-103.
11. Меженська О. В. Державний переворот і політична нестабільність: ключові аспекти взаємовпливу / О. Меженська // Суспільні науки: історія, сучасний стан та перспективи дослідження: Матеріали між нар. науково-практична конференція (м. Львів, 3-4 липня 2015року). – Львів: ГО: «Львівська фундація суспільних наук», 2015 – С. 96-99.
12. Меженська О. В. Крайні форми політичного насилля як негативний наслідок державного перевороту / О. Меженська // Політологія, філософія, соціологія: контури міждисциплінарного перетину: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15-16 жовтня 2015р.) / за заг. ред. д. політ. наук, проф. Д. В. Яковлева – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. – С.54-57.
13. Меженська О. В. Державний переворот: вирішення конфлікту і права людини та громадянина / О. Меженська // Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 13 лютого 2016 року. – Одеса: ДВНЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2016. – С.102-106.

АНОТАЦІЯ

Меженська О. В. Державний переворот як політичне явище – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02. – політичні інститути та процеси. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України, Київ, 2016.

Дисертація присвячена дослідженню такого політичного явища як державний переворот. Вперше узагальнено та систематизовано наукові праці в яких дослідники, від античності до сьогодення, розглядають питання захоплення та зміни влади в державі. Висвітлено еволюцію політичної думки щодо державного перевороту як способу боротьби за владу в державі.

Дістало подальшого розвитку обґрунтування та тлумачення поняття державний переворот як явища політики, пов'язаного із процесами боротьби за владу в державі. Уточнено його сутність, змістовне навантаження та політичний характер. Виокремлено особливості державного перевороту які відрізняють його від інших насильницьких форм і способів політичної боротьби та їх прототипів.

Розкрито об'єктивні та суб'єктивні передумови та причини державних переворотів, його основні структурні та процедурні фактори. Систематизовано наслідки державних переворотів, що мали місце в політичній історії, уточнено їх зміст із урахуванням особливостей сучасного суспільства. З урахуванням визначених особливостей, специфіки та наслідків державних переворотів запропоновано комплексну їх типологію.

Досліджено співвідношення державного перевороту із такими складовими політичного процесу, як політичний конфлікт та політичне насилля.

Зауважується, що процес становлення нової влади здійснюється в антиконституційний спосіб, порушує або обмежує права людини та громадянина й інші правові норми визначені та закріплені у суспільстві, а процес її легалізації пов'язаний із зміною правового поля, порушенням прав людини та громадянина що призводить до політико-правових наслідків.

Ключові слова: державний переворот, двірцевий переворот, військовий переворот, бунт, змова, заколот, путч, прунунсіаменто, захоплення влади, революція, політичне насилля, політичний конфлікт, політичне явище.

АННОТАЦІЯ

Меженская Е. В. Государственный переворот как политическое явление – Рукопись.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02. – политические институты и процессы. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, МОН Украина, Киев, 2016.

Диссертація посвящена исследованию такого политического явления как государственный переворот. Впервые обобщены и систематизированы научные работы в которых исследователи, от античности до современности, рассматривают

вопрос захвата и смены власти в стране. Освещена эволюция политической мысли относительно государственного переворота.

Получило дальнейшее развитие обоснование и толкование понятия государственного переворота как явления политики, связанного с процессами борьбы за власть в государстве. Уточнено его сущность, смысловую нагрузку и политический характер. Выделены особенности государственного переворота которые отличают его от других насильственных форм и способов политической борьбы и их прототипов.

Раскрыты объективные и субъективные предпосылки и причины государственных переворотов, их основные структурные и процедурные его факторы.

Систематизированы последствия государственных переворотов, которые имели место в политической истории, уточнено их содержание с учетом особенностей современного общества. С учетом определенных особенностей, специфики и последствий государственных переворотов предложена их комплексная, объединенная типология.

Исследовано соотношение государственного переворота с такими составляющими политического процесса, как политический конфликт и политическое насилие.

Отмечено, что процесс становления новой власти осуществляется антиконституционным способом, нарушает или ограничивает права человека и гражданина и другие правовые нормы, которые определены и закреплены в обществе, а процесс ее легализации связан с изменением правового поля, нарушением прав человека и гражданина, что приводит к политико-правовых последствий.

Определены направления, которые нуждаются в дальнейшей научной разработки проблемы государственных переворотов.

Ключевые слова: государственный переворот, дворцовый переворот, военный переворот, бунт, заговор, мятеж, путч, протонунсиаменто, захват власти, революция, политическое насилие, политический конфликт, политическое

ANOTATION

Mezhenska O.V Coup as a political phenomenon - The manuscript.

Thesis for a degree in political sciences, specialty 23.00.02. - Political institutions and processes. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education of Ukraine, Kyiv, 2016.

This research focuses on such a complex and contradictory phenomenon as a political coup.

For the first time in one and the same work there are summarized and systematized results of scientific work in which researchers from antiquity to the present are concerned about the issues of assumption of power and power changes in the state. It was established that the scientific debate on the problem of illegal regime change does not stop in Social

Philosophy, History, Conflict, political struggle and political violence. Their range of issues and estimating nature is quite lengthy and ambiguous in the approaches as well as in the conclusions. The contribution of scholars and omissions of each direction were identified. It was reinterpreted a number of estimates, stereotypical allegations, conclusions, conceptual approaches to the treatment of a coup.

It is summarized that the evolution of political thought on the problem of coups has gone from ideas that came out of the divine nature of power as a component of global cosmic order, political ideas of antiquity, which departed from the mythical to the rational-logical knowledge and explanation of the processes of change and getting power became theory-shaped, obtained signs of integrity and consistency, religious explanation of the Middle Ages worldview, in which power is from God and therefore should be subject for only spiritual authority and political ideology "machiavellism", the emergence of the socialist theory of the struggle for power, to understand that a coup could be considered a way to resolve political problems and the means of satisfying political interests.

Substantiation and interpretation of the coup as a phenomenon associated with policy changes and redistribution processes in the state had received further development. It was clarified its essence, meaningful loading and political nature. Features of the coup that distinguish it from other violent forms and methods of struggle for power and their prototypes were allocated.

The new level of theoretical and factual material reveals the objective and subjective conditions and causes of coups. The basic structural and procedural factors were disclosed.

Effects of coups contained in scientific and socio-political heritage were allocated and combined, their content was expanded by taking into account modern features.

There was carried out the complex, integrated typology of coups taking into account the defined features, specificity and consequences of the coup that obtained a generalized form.

The specificity of the manifestation of the coup in the political process and its implications for the political system of society was determined. It was found that a coup or attempt - is not only an indicator of the existing political, economic and social instability, testifying that there is the intensification of the contradictions and conflicts in the internal development and functioning of society, but also a sign of weakness of political institutions and underdeveloped civil society and an indicator of dysfunctional mechanisms of transferring power by legal means.

It is investigated a coup ratio of these components of the political process as a political conflict and political violence. In particular, its fundamental features and characteristics were revealed, which determine the coup as a radical manifestation of political conflict or as a way to resolve it. It is established that as a sharp conflict between social and political groups whose interests are inconsistent or conflicting, a coup belongs to conflicts with the "zero-sum" .

It is noted that as irregular process of changing government a coup is determined by certain local and temporal space, and the use of violence. It is determined that a coup belongs to the collective unstructured, well organized with a limited number of participants violence, which is aimed at a radical change or elimination of the current government. It is proved that the use of extreme forms of violence has no conceptual

explanations, and appears only in practical terms, when the government feels the lack of public and political support, and leads to a deepening of the conflict, to the aggravation of political struggle (revolution, civil war), split of the country, loss of its independence, territorial integrity and sovereignty.

It is established that the transfer of modern political violence in asymmetric plane reduced the importance of security factors and increased political and legal role. The political forces that gained power in a coup, require not only legitimation but legalization of their activities. The process of formation of a new government is in unconstitutional manner that violates or infringes human and citizen rights and other legal norms defined and enshrined in the society, and the process of its legalization is associated with a change in the legal framework, a violation of human and civil rights that leads to political and legal effects.

The directions that require further scientific development of a problem of coups and thus perspective areas for future Political Studies are determined.

Keywords: coup, Palace coup, a military coup, rebellion, conspiracy, insurgency, pronunciamiento, putsch, the seizure of power, revolution, political violence, political conflict, political phenomenon.

